

CULTURĂ ȘI CREDINȚĂ

Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților

CULTURĂ ȘI CREDINȚĂ

Zoe Dumitrescu-Bu^oulenga

Intelectualul și cultura în lumea secularizată

Eminescu, între credință și cunoaștere

Tipărită cu binecuvântarea

Î. P. S. Pimen

Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților

**Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților
Suceava, 2005**

Coperta față - Mântuitorul la vârsta de 12 ani învățând în templu

Intelectualul și cultura în lumea secularizată

Prin anii '20-'30 ai copilăriei și adolescenței mele se vorbea mult despre o carte a lui Julien Benda, *La Trahison des clercs*. Se discuta cu aprindere rolul, misiunea intelectualului în societate, și opiniile contradictorii se ciocneau. Unii susțineau cu pasiune retragerea și menținerea în faimosul turn de filde^o (*la tour d'ivoire*), alții cereau imperios implicarea în viața publică.

Era după Primul Război Mondial, și pricina disputei se afla în apariția curentelor moderniste, față de care atitudinile intelectualilor erau diferite. În general, marile conflagrații dau naștere la mentalități noi, provoacă zguduri în structurile sociale și politice și modificări în *Weltanschauung*-ul intelectualilor. Probabil că ascuțirea instinctului de conservare face să sporească setea de viață materială în dauna celei spirituale. Pușini sunt aceia care, năzuind mai intens spre absolut, se izolează căutând liniștea duhului. Așa s-a întâmplat cu modernismul atunci, așa se întâmplă după cel de-al Doilea Război Mondial cu postmodernismul. Dar, spre deosebire de modernism care, cu precădere se aplică sau se exprimă prin mutații în limbajul artelor (vezi *Dadaismul*, *Futurismul*, *Lettrismul* etc.), postmodernismul se extinde, ajungând să cuprindă toate

aspectele vieții și impunându-se prin mijloacele politice internaționale. Ceea ce predică este o solidaritate nu numai internațională, căci națiunea este supusă desființării, ci planetară. Dar ce fel de solidaritate va fi aceasta? Oare cea a iubirii semenului, poruncită de Mântuitorul Hristos și pe care Biserica o promovează? Mi se pare a vedea profilându-se mai degrabă o solidaritate în diferențe față de cel pe care Nietzsche îl numea *departele nostru*. Căci, proiectul a ceea ce se cheamă globalizare se întemeiază nu pe valorile nobile ale culturilor tradiționale, care începeau cu religia și filosofia, ci pe valorile utilitare ale civilizației, care sporesc egoismul până la ultimele consecințe, atât în gândire, cât și în acțiune. Cultura pe care încearcă să o edifice „făcătorii” globalizării se sprijină tocmai pe aceste valori ale vieții practice și e departe de ceea ce susțin ei a fi, adică o sinteză a culturilor naționale, în realitate ignorate cu totul și menite pieirii. Iar drama, care abia a început, este mai cu seamă a popoarelor mici, dar cu frumoase identități culturale și care, puse în fața unei a o a-zise superculturi globale, încep a pierde treptat prețioasele valori ale istoriei și culturii proprii și aleargă după mode și modele străine de ființa lor. Masele sunt, firește, atrase de viața de plăceri fără stavilă ce li se oferă în numele unei libertăți absolute (nu departe de libertinaj) și nu mai sunt atente la demolarea scării de valori, care menține omul în calitatea sa de

creatură a lui Dumnezeu. Au apărut, de altfel, doctrine care consfințesc sau fundamentează noua „viziune” despre lume și om, ca *New Age*-ul american, de pildă. Abolind trecutul, această „eră nouă” exaltă prezentul ca singură dimensiune a timpului, izgonind pe Dumnezeu din Creație și luând omului demnitatea de făptură a Logosului Divin.

De altfel, mi-am permis să spun în repetate rânduri că lupta dintre carte și televizor mi se pare a se cristaliza în elemente materiale, cuvântul scris și ziditor al minții și imaginea fugitivă, răvășitoare de minți, lupta dintre expresia Logosului și cea a vrăjmașului său. De aceea, mărturisesc întotdeauna apartenența mea la galaxia Gutenberg, adică la lumea Cuvântului și refuzul de a accepta galaxia televizorului și internetului. Acestea din urmă au devenit, de fapt, arma numărul unu a globalizării, care-l scot pe om din starea sa normală de ființă gânditoare și conștientă de originea sa divină. Și cum au cucerit aproape majoritatea minților contemporane și, din nefericire, și pe acelea ale copiilor, au devenit în mare măsură o coală a răului. Filmele care se dau înfățișează cu predilecție crime, scene erotice, scene de groază. Auzim despre copii careucid, „fiindcă așa au văzut la televizor”. Viața omului a devenit fără preț, fiindcă nu îi mai învață nimeni despre omul făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Ba dimpotrivă,

Dumnezeu Însu^oi este defăimat ^oi supus la blasfemii. Nu ^otiu dacă a^{pi} văzut cum în Vinerea Mare, pe postul TV, fost *Pax*, actualmente *Senso*, a fost difuzat un film a^oa-zis „documentar” despre via^{pa} Mântuitorului Iisus Hristos. Nu pot să rostesc ceea ce se spunea, contestându-se dumnezeirea Lui, adevărul Evangheliilor ^oi al altor lucruri. Secularizarea spore^ote ^oi prin astfel de ini^{pi}ative cumplite, pornite din impulsuri luciferice, cum este ^oi traducerea căr^{pi}ii americanului Dan Brown, operând în acela^oi sens contestarea divinită^{pi}ii Mântuitorului. ^ai nimeni nu se alarmează. În ^{pa}ra noastră atât de credincioasă în tradi^{pi}ia Ortodoxiei ei, pe care nu au putut-o desfiin^{pa} nici 45 de ani de ateism, operează astăzi influen^{pe} venite dinspre ^{pa}riile care operează globalizarea. Departe de a ajuta la formarea intelectualilor, mass-media îi deformează ^oi prin limbă, folosită adesea impropriu, eronat, de către persoane fără pregătire necesară.

Din nefericire, ^oi învă^{pa}mântul suferă de pe urma imitării modelelor străine. Dintre materiile de studiu, dispar sau scad cu totul în importan^{pa} cele umaniste: limba, literatura, istoria, filosofia etc., peste tot se cultivă cele legate de interesele societă^{pi}ii de consum: finan^{pe}le, comer^{pu}l, informatica, tehnologiile etc. Metodele de predare ^oi examinare s-au modificat în a^oa fel încât rezultatele de la faimoasele grile sunt deprimante de-a dreptul. Se pare, după statistici, că la ultimele examene de

bacalaureat și capacitate au promovat doar 30% din candidații, ceea ce oferă o imagine dureroasă a viitorilor intelectuali ai țării.

Am fost fericiți noi, profesorii bătrâni, când s-a reintrodus Religia în școli, având convingerea că și pe calea aceasta se va perpetua credința străbună, școala devenind un adjuvant al Bisericii, restabilind astfel echilibrul în tabla de valori a neamului nostru.

Dar, pe de altă parte, aflăm cu stupeoare despre introducerea unei materii „educative”, căreia nu-i rostesc numele, menite, zice-se, să-i ferească pe tineri de primejdiile care îi așteaptă în viața lor fizică. Și de la șapte-opt ani, copiii sunt învățați lucruri cu totul nepotrivite vârstei și curâșiei lor, fiindcă inocența învinsă de curiozitate va intra într-un univers insidios, cu atât mai periculos cu cât e prezentat ca foarte util pentru abordarea „vieții”. Au și început să vină ecouri ale unor întâmplări nefaste petrecute între copii de 10, 12 și 14 ani. Și avem aprehensiunea orientării interesului tinerilor către aceste date care pot duce la preocupări inferioare, nocive în același timp pentru trup, pentru morală, intelect și spirit. Doar o cateheză extraordinar de bine condusă va putea combate efectele acestei erori, ale cărei urmări ar putea ajunge de la desfrâu până la păcatele strigătoare la cer, pedepsite cu foc din cer la Sodoma și Gomora, dar considerate astăzi ca expresii ale maximei libertăți și civilizații în lumea globalizată. Frica de

Dumnezeu °i ru°inea de oameni, cum se spunea în popor, erau comandamentele sub a căror protecție se desfăș°ura viața noastră, atât în educația primită acasă, cât °i în cea din anii de °coală în prima jumătate a secolului trecut.

După instalarea regimului comunist s-a încercat răsturnarea sistemului nostru de învățământ, dar citadela edificată de Spiru Haret nu a putut fi clintită. S-a scos din °coli Religia, înlocuită cu materialismul marxist, °i s-a adăugat limba rusă (pe care n-a învățat-o °i n-o mai °tie nimeni), dar structura n-a putut fi atinsă. Pregătirea viitorilor intelectuali s-a putut realiza, în parte, în ciuda demolărilor din scara națională a valorilor, făcute prin intermediul nespeciali°tilor, instalați în locul marilor profesori pierduți în închisori ca Gheorghe Brătianu, marele istoric, ori Mircea Vulcănescu, strălucitul filosof.

Astăzi însă, învățământul nu mai modelează minți °i suflete, fiindcă tineretul nu urmăre°te, decât cu rare excepții, o viață de studiu, ci, intră în cursa unei concepții hidoniste asupra existenței, a°teaptă plăcerile pe care i le hărăze°te societatea de consum.

Din fericire, tinerii care fac excepție sunt îmbrăcați în plato°a credinței °i avem nădejde că ei vor purta mai departe, cu vrednicie, mesajul cre°tin al Bisericii noastre Ortodoxe, păstrând neatins tezaurul de valori al neamului, în ciuda tendințelor contemporane, ale promotorilor globalizării. Cu

ace^otia implementează planul lor de modificări esențiale în societate, de la individ la familie, la învățământ și viață publică, întemeindu-se pe valorile civilizației, și nu pe acelea ale culturii, ceea ce interesează este informația, și nu formația. Totul se face pentru prezent, dar nu pentru comuniune între oameni în spirit creștin, ci pentru libertatea satisfacerii oricăror plăceri, a oricăror bucurii egoiste. De formația unor modele pentru viitor nu se mai preocupă nimeni: nici educația în familie (pe cale de dispariție cu noile dispoziții ale legalizării căsătoriei între persoanele de același sex, cu fertilizarea in vitro etc.), nici educația în învățământul în care prosperă doar, cum am mai spus, disciplinele de comerț, finanțe, informatică și tehnologii tot mai noi și mai în răspăr cu morala creștină. Elitele tinere, evident mai nonconformiste ca și ori^oicând, fascinate de perspectivele oferite de o libertate absolută și de înnoirile spectaculoase aduse de tehnologiile cele mai îndrăznețe, adoptă modul de viață cel nou, nelegat de istoria, de tradițiile culturii naționale și promovează, cu entuziasm, postmodernismul. Sigur că în țările mai demult secularizate fenomenele se petrec cu mai puține comotii, ca în Franța de pildă, unde un secol întreg, al XVIII-lea, zis al Luminilor, a pregătit mentalitățile necesare receptării înnoirilor răsturnătoare. În virtutea acestor disponibilități, probabil, Franța a fosters din Constituția viitoarei Europe Unite unul

dintre primii pa^oi spre globalizare, articolul privitor la cre^otinism ca religie a continentului european.

Un grup de peste 30 de francezi din Asociația *François Maurise pentru francofonie*, venit în iunie la Vâratic să le vorbesc despre Uniunea Europeană, mi-au spus că nu mai au voie să poarte semnele credinței, adică crucea sau iconișele. Iar o chinezoaică din grup, cetățeană franceză, dar cine^otie cum, de religie islamică, a completat „Et même la semilune, madame!”, dar nu erau afectați de fel de radierea cre^otinismului ca religie a continentului^oi au rămas foarte mirați când le-am amintit celebra definiție dată de marele lor poet Paul Valéry spiritului european, enumerând componentele sale: „filosofia greacă, dreptul roman^oi Biserica Romano-Catolică”. Dar cum ne aflam după vizita Papei Giovanni Paolo II la București^oi a Patriarhului Teoctist la Roma, vizite pe care le-am urmărit cu emoție, am înlocuit „Biserica Romano-Catolică” prin „Biserica cre^otină nedivizată”, ca la începuturile ei. De fapt, mizam pe admirabila atitudine a Papei Giovanni Paolo II, care gândea atât de drept^oi adânc la viitoarea soartă a unei umanități globalizate, adică total secularizate,^oi a avertizat public despre pericolul distrugător al tendințelor actuale care ne despart de Dumnezeu. ^ai le-am mai vorbit despre o primă tentativă de unire europeană a umani^otilor cre^otini din Rena^oterea târzie, făcută de Erasmus, călugărul umanist,^oi la care au aderat^oi

alți preoți și călugări germani și englezi. Dar inițiativa nu a reușit, întemeindu-se pe datele spiritului și intelectului la care prea puțini aveau acces. Astăzi însă, apelul globalizantilor se adresează părții poftitoare și profitoare din om, care atrage în jos spre mlațina materiei, în care omului lumesc îi place să se scalde, în vreme ce omul lăuntric suferă.

De aceea îi revine intelectualului credincios misiunea de a se înrola în rândurile fiilor Bisericii, ale slujitorilor ei, pentru a lupta împotriva tendințelor despărțitoare de Dumnezeu și ucigătoare de suflet, urmărite de susținătorii doctrinei *New Age* și a celorlalte ce țin seama spre același scop: îndepărtarea omului de Creatorul, de Tatăl, de Logos-Cuvântul, Făcătorul, Mântuitorul și Judecătorul nostru, Domnul Iisus Hristos, fără de Care nimic nu se poate face și Care este cu noi în fiecare clipă până la sfârșitul veacului.

Slăvit și binecuvântat fie numele Lui în veci!

Eminescu, între credință și cunoaștere

S-au încercat până acum câteva răspunsuri în problema credinței marelui artist gânditor, fiecare emișător dând un caracter aproape apodictic punctului său de vedere. Unii l-au socotit ateu ireductibil, alții un credincios fervent, fiecare întemeindu-se pe unul sau mai multe texte. Calitatea probantă a textelor invocate este însă minimă prin desprinderea lor de contextul atât de vast și complex al întregii gândiri și opere eminesciene, care exprimă o personalitate de o natură cu totul particulară.

Într-adevăr, poetul gânditor român este și el o ființă plină de contradicții, ca oricare alt om, așa cum dovedește psihologia modernă abisală. Dar marii artiști, cu înzestrările lor, atât de bogate și variate, resimt, trăiesc și mai cu seamă exprimă psihologia lor divizată în feluri neobișnuite, dramatice, uneori chiar tragice. Dualismul acesta întreține în personalitățile înalte creatoare o polaritate, o tensiune adesea greu suportabilă. Să ne gândim doar la Goethe, care pune în gura unui personaj al său celebrele cuvinte... „Zwei Seelen Wohnen, ach, in meiner Brust...” „Două suflete locuiesc în pieptul meu”, adăugând și „unul vrea să se despartă de celălalt”.

Dacă olimpiantul neoclasic german mărturisea

această gravă realitate lăuntrică, cum să n-o fi trăit, cu mai intensă acuitate, romanticul român? Căutător de absolut (cum îl numește distinsa eminescologă italiană Rosa del Conte) în viață, în gândire și creație, Eminescu s-a desfășurat cu cele mai înalte registre ale cunoașterii, compensând gravele imperfecțiuni ale realului prin care se simțea închis de necesitate. Și în căutările lui înfrigate, pasiunea, a pendulat el, liricul admirabil, „între filosofii”, s-a cufundat în mituri, a încercat să pătrundă în taină, cercetând neconținut căile ce duc spre frumuseți și adevăruri supreme.

Procesul cunoașterii a fost la el lung cât scurta lui viață, dar pasiunea căutării a învins brevitățile existenței.

Copilăria i-a fost aceea a unui copil normal, crescut în spiritul creștin ortodox al unei familii pioase, având legături strânse cu Biserica și monahismul. Surorile mamei sale, Raluca, născută Jurașcu, erau călugărițe (una din ele era chiar stareță la schitul Agafton, unde Mihai era dus adesea). De altfel, spațiul Moldovei de nord păstrează și astăzi reputația unui teritoriu încărcat de aura credinței, *Grădina Maicii Domnului*, prin numărul impresionant de chinovii ce-l acoperă. Așa încât copilul s-a familiarizat de foarte timpuriu cu rânduielile, slujbele și cântările mănăstirești.

Pe de altă parte, „Mihai a dobândit primele învățături de la preotul satului care, firește, l-a

inițiat în *buchile* vechilor scrieri bisericești, familiarizându-l astfel de timpuriu cu acele cărți care cuprindeau toată tradiția ortodoxă. De atunci i-a rămas lui Eminescu acea oțință a descifrării manuscriselor vechi cu care avea să-l uimească pe savantul Gaster, pe care-l consulta, cerându-i sfatul și chiar împrumutând de la el manuscrise rare. Tot de atunci s-a trezit în el iubirea pentru prețul și savoarea cuvântului vechi, și, mai cu seamă, de atunci s-a născut în el atașamentul, respectul și admirația pentru instituția Bisericii Naționale, a cărei valoare n-a încetat nici o clipă să o lege de istorie și dăinuirea neamului.

Ceilalți dascăli i-au fost natura și satul, în prima descoperind frumusețea Creșterii neatinsă de mâna omului și loc al libertății absolute, în al doilea înțelegând rânduiala din veac și gândirea tradițională, izvor al creației populare, devenită și unul din izvoarele viitoare creației a poetului. Aici s-a format matricea structurii eminesciene, s-au prins și rădăcinile cunoașterii și ale credinței, crescând împreună, într-o perfectă convergență.

Dar ieșirea în lume, întâlnirea cu rigorile aspre ale școlii care-i constrâneau libertatea l-au îndemnat la un refuz, exprimat mai întâi în fugile de la școală înapoi acasă, „la sat și la pădure”. Apoi un sămbure de răzvrătire mijind în el, l-a determinat, în pragul adolescenței, la părăsirea casei părintești și la pornirea pe un drum propriu, vai cât de incert!

Ceea ce se mai întâmplase în acei ani ai primei adolescențe fusese o experiență dureroasă, cu urmări prelungite până târziu în gândirea poetului. Moartea unei fetițe din Ipotești, de care se îndrăgostise copilărește, a contribuit și ea la depărtarea de locurile până atunci iubite, pădurea și satul. Într-un fragment de manuscris timpuriu, cu titlul *Elena*, el consemna dureroasa pierdere. Se întâlnește pentru întâia oară cu moartea, întâlnire care, pentru cei foarte tineri, e un șoc greu de îndurat, iar pentru gândul lui neliniștit, mereu plin de întrebări, a generat grave îndoieli în legătură cu sensul însuși al vieții. Și pe măsură ce căutătorul nesăbuit de cunoaștere avea să-și extindă tot mai larg orizontul informației, al culturii, îndoielile aveau să sporească. Mai cu seamă studiile universitare, la Viena și Berlin, între anii 1869-1874, au hrănit intelectul acela atât de receptiv, de cuprinzător. În Universitatea vieneză Eminescu a făcut să treacă prin lumea cugetării lui un material enorm de informații: istorie și filosofie, literaturi vechi, arte, drept, economie politică și științe exacte. Frecvența și muzeele, sălile de teatru și concerte, bibliotecile, anticariatele și citea toată noaptea.

Dintre toate disciplinele înșă, filosofia a fost cea care l-a înrobitor. De la gândirea indiană la presocratici, la Platon, stoici și eleași, la gnostici și neoplatonici, la Schopenhauer, Hegel și filosofii romantici Fichte și Schelling, a citit enorm, a

meditat ^oi ^oi-a însu^oit unele puncte de vedere care se regăsesc fie în note, fie adesea în operă. În materie de cunoa^otere filosofică, de epistemologie însă, Kant l-a tulburat în cea mai mare măsură, chiar mai mult decât Schopenhauer, i-a zdruncinat temelia credin^oței. De altfel, el începuse traducerea *Criticii rațiunii pure* a lui Kant încă din Bucure^oti ^oi avea s-o termine aici, în străinătate.

Subiect cunoscător-obiect cunoscut, *nun-men-fenomen*, timp-spă^oțiu... În special categoriile gândirii filosofului din Königsberg, *timp* ^oi *spațiu*, i-au dat un sentiment din ce în ce mai puternic al libertă^oții sale potențiale absolute, al puterii sale de a transgresa limitele cunoa^oterii comune, a tot ceea ce limita desfă^ourarea forțelor lăuntrice ale fiin^oței. Săgeata îndoielii în legătură cu sensul existen^oței, a^oa cum era conceput în normele ^oi rânduielile credin^oței, îl rânise, cum am văzut mai înainte, la întâlnirea cu moartea în adolescență. ^ai de la acea pagină, *Elena*, care consemna dureroasa, de neîn^oteles despărțire a sufletului de trup, până la *Mortua est*, poem publicat în 1871, întrebările au sporit întruna, relevând prin îndrăzneala lor noua atitudine a poetului. Pe de o parte, socote^ote, după vechea structură mentală, pe iubita de purită^oți angelice ca fiind sortită lumii celeste, raiului, sugerat în câteva imagini strălucite, care prevestesc viitoarele călătorii printre stele ale eroilor eminescieni. Pe de alta, însă, cealaltă latură nou

apărută în ființa sa respinge ideea răsplății paradisiace pentru îngerii. Antinomia propriilor gânduri e resimțită ca atare de erou într-un chip vădit dramatic:

Dar poate... o! capu-mi pustiu cu furtune
Gândirile-mi *rele* sugrum cele bune...
Când sorii se sting ^oi când stelele pică,
Îmi vine a crede că toate-s nimică.

Gândirile *rele* sunt ale rebelului a cărui atitudine tăgăduitoare învinge vechea a^oezare a minții, consacrată de credință. Violența contestatară a ultimei strofe desfide însuși sensul lumii:

Au e *sens* în lume? Tu chip zâmbitor,
Trăit-ai anume ca astfel să mori?
De e *sens* într-asta, e-ntors și *ateu*,
Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

Este de observat însă că un *dacă* (*de e*) precede definirea sensului de întors ^oi *ateu*, a^oadar doar dacă moartea ar fi singurul țel al vieții, atunci sensul ar primi aceste atribute.

De altfel ^oi *Mortua est* ^oi *Înger și demon* (din aprilie 1873) pedalează pe aceeași dorință violentă de ruptură cu ordinea stabilită în lume ^oi în cosmos, a rebelului care, în cazul lui Eminescu, aspiră spre libertate absolută. Prezența îngerului nu ni se pare

însă o necesitate de structură a poemului, antinomică, ci o expresie a scindării lăuntrice a poetului, a polarității specifice eminesciene, mai vizibilă în perioada titanismului său de tip asemănător celui al *Sturm und Drang*-ului german. Ecouri ale acestui *psyché*, divizate, se vor întâlni și mai târziu în *Strigoii* (din 1876), altfel potențate însă.

Adâncirea filosofiei kantiene conferă o altă tonalitate rebeliunii, cu atât mai mult cu cât poetul-gânditor încearcă o stranie, dar foarte originală sinteză între categoriile de timp și spațiu și metempsihoza din filosofia vedică. Departe de a fi un produs al imaginarului romantic de tip *Tieck* sau *Chamisso*, nuvela *Sărmanul Dionis* îmbracă un cert aspect filosofic, îmbinat cu unul religios. În prima parte a nuvelei, expunerea metafizicianului Dionis asupra categoriilor de timp și de spațiu ne introduce în altă ipostază a aspirației eminesciene, spre transgresarea limitelor comune ale cunoașterii. Din moment ce timpul și spațiul nu au existență obiectivă, ci sunt expresia intuiției fiecăruia, sunt numai în sufletul nostru, atunci trecutul și viitorul se află în noi „ca pădurea într-un sâmbure de ghindă”.^a și, ca atare, s-ar putea găsi modalități de depășire a acestor „dimensiuni” ale timpului, pentru transpunere după voința noastră în trecut sau în viitor.

O carte de magie a lui Zoroastru, vechiul mag persan (venerată de gnostici, dar denunțată ca apocrifă de neoplatonici și, în special, de Porfirius,

discipolul lui Plotin), îl ajută pe metafizician să se întoarcă într-un avatar trecut al său, din timpul lui Alexandru cel Bun (perioadă istorică dragă lui Eminescu). Avatarul acesta, călugărul Dan, este însă un straniu personaj. De^oi monah, deci cu viața închinată Domnului, el studiază filosofia ^oi magia cu maestrul Ruben, profesor la Academia de la Socola ^oi, pe deasupra, mai are ^oi o iubită, Maria. ^ai, la sfatul maestrului care-l ispite^ote (câci în realitate Ruben e satan) să-^oi depă^oească firea ^oi să ajungă să participe la eternitate, lăsându-^oi umbra în loc ^oi luând atributul etern al acesteia, Dan pleacă împreună cu iubita lui ^oi cu cartea lui Zoroastru, pe care i-a împrumutat-o Ruben, într-o călătorie cosmică. Ajuns în Lună, Dan simte trezindu-se în el puteri demiurgice (întâlnite ^oi de iubirea absolută a cuplului) ^oi începe să schimbe înfă^oșarea peisajului cosmic, de nu-l mai satisface. Adaugă doi sori ^oi trei luni pe cer, î^oi construie^ote un palat uria^o din mun^oși ^oi codri ^oi dă lumii selenare o frumuse^oțe de neînchipuit. Ferici^oși ^oi puri (Maria are o înfă^oșare ^oi o comportare angelică, ea făcându-^oi rugăciunea „*pe când stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului*”, iar el adoarme în genunchi), ei visau amândoi acela^oi vis în fiecare noapte ^oi anume că pătrundeau în lumea solară, a îngerilor, a cerului. O armonie neasemuită domnea în acest tărâm divin, plin de muzici cântate de îngeri. Pe Dan îl obseda însă poarta închisă deasupra căreia ardea un ochi de

foc înscris într-un triunghi. Era catedrala (*doma*) dumnezeiască în care nici îngerii nu puteau intra. În limbaj biblic, ar fi cel de-al nouălea cer. Dar în mintea eroului se naște o dorință aprigă de a ști ce se ascunde în acel loc tainic. Și, deși Maria și îngerii îl sfătuiesc să alunge gândul, el nu renunță, ba chiar începe să creadă că, după voința sa, se mișcă totul în acea lume. Precum Lucifer care a dorit să ajungă puternic și cunoscător ca Dumnezeu, Dan proferă cuvintele acestei dorințe: „Oare fără s-o știu nu sunt eu însumi Dumne...”. Nu rostește cuvântul întreg și, ca și Lucifer, cade „trăznit și afundat în nemărginire”. Victimă nevinovată, Maria cade și ea „ca o salcie neguroasă”, reproșându-i dureros soarta ei.

Revenit pe pământ, eroul reintră în existența de mai înainte, întâmplările pornesc de unde s-au întrerupt și, în cele din urmă, Dionis și Maria se căsătoresc. Perechea lor înfățișează... „Chipul unui tânăr demon lângă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala”.

Evident, se poate glosa îndelung asupra acestei nuvele atât de stranii. Rebelul, căutător de cunoaștere absolută, încearcă să spargă ultima graniță a interdicției, arogându-și rolul arhetipului demonic, care, dorind să fie asemenea lui Dumnezeu, a fost aruncat din cer în fundul pământului. Dar Dan a făcut oare aceasta mânat de orgoliul nebunesc al lui Lucifer? Cine l-a împins la

nefasta aventură cosmică n-a fost propriu-zis lipsa lui de credință, ci ispita în care l-a făcut să cadă maestrul Ruben, în care se ascundea satana. Setea lui de absolut în cunoa^otere n-a fost decât condiția pentru ca tentația sau cursa întinsă de Ruben să-^oi producă efectele. Iar participarea angelicei Maria la călătoriile în spațiile celeste, însemnând puterea iubirii absolute, corolar ^oi condiție a cunoa^oterii desăvâr^oite, nu va fi oare complementul elementului demonic din *psyché*-ul eroului, ca ^oi în *Înger și demon*?

Căci, pentru Eminescu, iubirea a fost, în fond, un principiu cosmic, armonizator al lumii, forță creatoare, născătoare de demiurgie în artist, cum mărturise^ote în *Scrisorile IV*^oi *V*, cu amărăciunea de a nu fi fost urmat în zborul său de aceea care, din înger, zână sau crăiasă, devine Dalila.

Când îngerul încetează de a mai apărea în demersurile căutătoare sau creatoare ale artistului, ar fi un semn că acea latură, simbolizând credința din ființa lui adâncă, a slăbit până la dispariție.

A^oa încât poemul, de profunde semnificații, *Melancolie* (din 1876), poate consemna în imagini de o expresivitate tragică pierderea credinței ca pe o moarte a sufletului. Cele trei registre ale poemului, cel celest, cel pământesc ^oi cel al ființei sunt, fiecare în felul său, stăpânite de moarte. Luna însă^oi, regina nopții, e moartă în cerul transformat în mormânt albastru, în „mausoleu mândru”.

Pustietate ^oi gheață, ruine acoperă întinderea pământescă, vegheată doar de „întirimitul singur cu strâmbe cruci”. Zgomote sinistre sparg din când în când solitudinea, trosne^ote clopotnița, toaca izbe^ote în stâlp, iar arama clopotului, atinsă de „străveziul demon”, scoate „un vaer, un aiurit de jale”. Centrul înfioarătoarei pustietăți e însă^oi biserica. ^ai ea, ruinată „cuvioasă, tristă, pustie ^oi bătrână”, e bântuită de vânturi. Iar înăuntru, pe pereți ^oi iconostas, s-au ^oters icoanele: *Abia conture triste și umbre au mai rămas*.

Acest vers e reluat în registrul al treilea, care debutează cu referire la credința aceea care „zugrăve^ote icoane în biserici” ^oi pe care, brusc, o raportează la sine: „^oi-n sufletu-mi pusese pove^otile-i feerici”. Mărturisirea credinței care i-a luminat copilăria ^oi adolescența e limpede urmată însă de motivația pierderii ei: „*Dar de ale vieții valuri, de-al furtunii pas/ Abia conture triste și umbre-au mai rămas*”.

Rapelul acestui vers din registrul al doilea identifică simbolic ruina credinței sale cu aceea a Bisericii, iar descripția vieții fără credință e sfâ^oietoare, finalul sugerând chiar moartea ființei sale. Cumplit pare a fi prețul cunoa^oterii!

Înainte de această tragică mărturisire ^oi după ea, Eminescu a îndrăznit în paginile sale, fie antume, fie postume, ipoteze despre antropogonii ^oi cosmogonii, amestecând elemente de religii ^oi

mitologiei dacice, grece^oti, indice, germanice, ca de pildă în *Demonism* (1872), în *Odin și poetul*, în *Mitologicele*, ^oi, mai ales, în *Rugăciunea unui Dac* (din 1879), considerată de unii, pe nedrept, ca o probă peremptorie de necredință sau de rebeliune împotriva lui Dumnezeu.

De fapt, orizontul cunoa^oterii sale se lărgise enorm, ^oi contradicțiile generate de polaritatea de care am vorbit erau tot mai aparente pe măsură ce viziunea sa mitico-poetică urca tot mai sus. A creat superbe, unicele modele cosmologice din romanticismul european în *Scrisoarea I* (cosmogonia ^oi apocalipsa) ^oi în *Luceafărul*, unde vede în zborul hyperionic creația continuând ^oi ajunge la tronul Tatălui ceresc, Care i se adresează ca unui fiu, „Cuvântului său dintâi” (Evanghelia după Ioan e citată în manuscris).

^ai, pe de altă parte, a dat semne ale unei adânci dureri existențiale. A recurs la filosofia stoică ^oi eleată pentru *Glossă*, pe care am numit-o *mic manual de înțelepciune stoică*, predicând rămânerea în afara iure^oului lumii, acest mare teatru în care toate valorile sunt răsturnate. A dorit stingerea în bine-cunoscutele variante ale poeziei *Mai am un singur dor*. Versurile de dragoste de după 1877 sunt înconjurate de aura unei tristeți fără leac, bătută până la drojdie, ca în *Despărțire* sau în *De câte ori, iubito...*

Dar, în răstimpul acesta, îi răsuna în auzul

interior frânturi din amintirile copilăriei și adolescenței. Sărbătorile Crăciunului rechemau, ca niște clopoței de argint, *Colinde, colinde* (din 1878), cu bucuria copiilor și a fetelor care, de dragul Mariei, își piaptână pletele:

De dragul Mariei
și a Mântuitorului
Lucește pe ceruri
O stea călătorului.

(care amintesc cu emoție întotdeauna acea parte din *Simfonia a V-a* a lui Anatol Vieru, inspirată din fermecătoarele versuri). La fel și Paștile, cu solemnitatea înălțării din mormânt, a Învierii lui Hristos, îi inspiră lui Eminescu o poemă gravă, culminând cu cântarea românească tradițională Hristos a înviat, în poema *Învierea*, tot din 1878.

„Christos au înviat din morți,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcând-o,
Lumina ducând-o
Celor din morminte!”.

Sufletul lui, copleșit de suferință, se înalță mai ales spre ocrotitoarea noastră, intercesora pentru noi pe lângă Dumnezeuiescul ei Fiú, și două rugăciuni din 1879 îi sunt închinare Sfintei Fecioare. Mai

cunoscută este cea în care cere îndurare *Luceafărului mărilor*.

A^o vrea însă aici să întăresc afirmația mea în legătură cu tensiunea teribilă la care a fost supus, de structura sa interioară, divizată și contradictorie, geniul eminescian. De aceea am să reproduc un poem postum al său, mai puțin cunoscut, în ciuda lungimii sale. E vorba de *Bolnav în al meu suflet*, scris cam în aceeași vreme cu rugăciunea care va urma. Iată poemul:

Bolnav în al meu suflet, în inimă bolnav,
Cu mintea depravată și geniul trândav,
Închin a mea viață la scârbă și-ntristare
și-mi târâi printre anii-mi nefasta arătare,
Prea slab pentru-a fi mare, prea mândru spre-a
fi mic –
Viața-mi, cum o duce tot omul de nimic.
Născut fără de-a mea vină, trăind fără mai s-o
știu,
Nu merg cum merg alți oameni, nu-mi pasă
de-unde viu,
Supus doar, ca nealții, la suferințe grele
Unesc cu ele și-tirea nimicniciei mele.
Sfânt n-am nimic, în bine nu cred și nici în rău.
Viața mea aceasta nici vreau și nici n-o vreau:
A vieții osteneală o simt și n-o combat,
Aș râde doar de-o viață, disprețuind-o toată,
Muncind cu mii de chinuri suflarea ei spurcată,

Muncind în mine însumi, *voința*-n orice nerv,
Peirea cea eternă din mine să o serv,
Dar vai! nici siguranța n-o am că mor pe veci, –
^ai dacă oare – a morții mâni palide ^oi reci
În loc să sfarme vecinic a vieții mele normă
Ar pune al meu suflet sărman în altă formă?
La sorți va fi pus iară^oi, de către lumi din cer,
Ca cu acela^oi suflet din nou să reapară,
Migrației eterne unealtă de ocară?
Nimic, nimic n-ajută – ^oi nu-i nici o scăpare.
Din astă lume – eternă ce trecătoare pare,
Gonit în timp ^oi spații, trecând din formă în
formă,
Eternă fulgerare cu inimă diformă,
De evi trecuți ființa-mi o simt adânc rănită,
Pustiu-alergătoare, cumplit de ostenită...
^ai-acum din nou în evu-mi, lui Sisif cruda
stâncă
Spre culmea morții mele ridic ^o-ast' dată încă.
^a-ast' dată? Cine-mi spune că-i cea din urmă
oară?

Nu cunosc pagină existențială mai disperată în
toată poezia lumii. Se îmbină aici atâta durere, atâta
spaimă de viață, atâta groază de posibilele reveniri
(*migrația eternă*) preconizate de filosofia indiană,
atâta dorință, neputincioasă însă, de a distruge
voința de a trăi (aceea în care Schopenhauer vedea
izvorul vieții), dar ^oi atâta umilință ^oi dispreț de sine

(nimicnicia lui) încât existențiali^otii secolului al XX-lea apar, pe lângă el, ca ni^ote snobi dezgustați de o viață oșioasă. Deznădejdea concentrată aici, atât de cumplită, nu e cre^otină, însă izbucne^ote dintr-o sinceritate sfâ^oiitoare.

Dar iară^oi se treze^ote în el, în geniul apăsător de imperfecțiunea lui, amintirea copilăriei curate, pioase. ^ai incredibil, alături de textul de mai sus, apare a doua rugăciune, în formă de sonet:

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranța mea tu n-o lăsa să moară
De^oi al meu e un noian de vină.
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare – asupra mea coboară.

Străin de toți, pierdut în suferința
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic ^oi n-am tărie.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința
^ai reparați din cerul tău de stele,
Ca să te ador de-acum pe veci, Marie!

Cu câtă dragoste, cu câtă evlavie se îndreaptă

cel ajuns la capătul cunoașterii și al deznădejzii spre Maica Sfântă, spovedindu-se și cerându-i înapoia tinerețea și credința, cu o smerenie într-adevăr mântuitoare. Rugăciunea regăsită îl poate singură reda lui însuși, unificându-i ființa până atunci tragic divizată, reintroducând-o în aura luminei line, cu a cărei cântare monahii și monahiile încheie slujba la apusul soarelui.

De altfel, o mărturie mult mai târzie, de prin 1886, din perioada ultimă a bolii, vine să confirme întoarcerea definitivă la credința izbăvitoare. Încurajat de Creangă să încerce și un tratament la bolnița Mănăstirii Neamț, Eminescu acceptă sugestia. Tratamentul nu s-a dovedit eficace, dar aura locului sacru l-a înconjurat pe bolnav cu clipe de liniște binefăcătoare pentru sufletul său. Căci, așa cum a consemnat un duhovnic al mănăstirii pe un Ceaslov, poetul a cerut să fie spovedit și împărtășit (era ziua de 8 noiembrie 1886, ziua Sfinților Voievozi Mihail și Gavriil, ziua lui Mihai). Și, după ce a primit Sfânta Împărtășanie, a sărutat mâna preotului și i-a spus: „Părinte, să mă îngropași la țărmul mării, lângă o mănăstire de maici și să ascult în fiecare seară, ca la Agafon, cum cântă *Lumină lină*”.

Avem adâncă încredere că Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu, în mila ei nesfârșită față de durerea și umilința lui, i-a mijlocit mântuirea. Astfel, „gândurile ce au cuprins tot universul” revin la matca Ortodoxiei românești pe care, dincolo de

toate pendulările căutătorului de absolut, Eminescu a iubit-o ȳi a apȳrat-o ca pe prima valoare a spiritualitȳii neamului, ȳntrupatȳ în Biserica naȳionalȳ.

^ai ca ȳncheiere, vreau sȳ citez fraza de ȳnceput a unui articol intitulat *Paștele*: „Sȳ mȳnecȳm dis-de-dimineapȳ ȳi ȳn loc de mir, cȳntare sȳ aducem Stȳpȳnului ȳi sȳ vedem pe Hristos, Soarele dreptȳii, viaȳa tuturor, rȳsȳrind”.

CUPRINS

Intelectualul și cultura în lumea secularizată	3
Eminescu, între credință și cunoaștere	12

„Nu merge la mormintele
Domnilor tăi cu sămânța
desbinării în inimă, ci precum
mergi 0i te împărtă0e0ti cu
sângele Mântuitorului, astfel
împărtă0e0te-ți sufletul tău cu
reamintirea trecutului; fără
patimă 0i fără ură între fiii
aceluia0i pământ, cari, oricât
de deosebiți ar fi în păreri, frați
sunt, fiii aceleia0i mame sunt.”

M. Eminescu - Scrieri politice, comentate
de D. Murăra0u, Ed. Scrisul Românesc S. A., Craiova.

„aⁱ dacã va întreba cetitorul ce Bisericã este
aceea pe care guvernul din Viena o supune
administrației sale, vom rãspunde cã este cea mai
neatârnatã a întregii cre0tinãtãți. (...) Singurã
mitropolia Moldovei 0i a Sucevei *e ab antiquo*
suveranã, neatârnatã de nici o patriarhie; **acestei**
Mitropolii a Moldovei și a Sucevei se
datorește introducerea limbii române în
Bisericã și stat, ea este mama neamului
românesc.”

Eminescu: sens, timp și devenire istoricã,
volum îngrijit de Gh. Buzatu, ^atefan Lemny
0i I. Saizu, Ia0i, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988.

Se distribuie gratuit.

Tipografia „Sfântul Ioan cel Nou” Suceava